

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

І.П. КУПРІЯНЧИК,

доктор економічних наук

E-mail: Kupriyanchik@ukr.net

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. Організаційно-економічний механізм екологобезпечного землекористування є дієвим інструментом зацікавлення землевласників і землекористувачів у дотриманні вимог екологічних норм. Застосування такого механізму сприяє ефективному управлінню земельними ресурсами на різних рівнях.

У статті запропонована удосконалена структура організаційно-економічного механізму формування екологобезпечного аграрного землекористування. З огляду на специфіку землекористування, виділено на рівні з організаційним та економічним блоками, ще два інструментальні блоки, які мають міжфункціональний характер, а саме: регуляторний та землевпорядний.

Для кожного з названих інструментальних блоків означено конкретні інструменти, які дозволяють забезпечити формування екологобезпечного землекористування.

Встановлено, що будь-який організаційно-економічний механізм, в широкому сенсі, є певним набором інструментів дії та необхідних форм, методів та важелів їх функціонування, при одночасному розумінні механізму виключно як сукупності інструментів. Реалізація розробленого організаційно-механізму формування екологобезпечного аграрного землекористування здійснюється шляхом удосконалення структурної схеми, сутність та інструментарій якої трансформується залежно від завдань та функцій основних інструментальних блоків.

Обґрунтовано, що усі чотири інструментальні блоки повинні базуватися на врахуванні чотирьох вимірів: правового, просторового, екологічного та соціального.

Ключові слова. Екологобезпечне землекористування, організаційно економічний механізм, екологічна безпека, землі сільськогосподарського призначення.

Постановка проблеми.

Формування екологобезпечного сільськогосподарського землекористування реалізується шляхом функціонування організаційно-економічного

механізму, базисом якого є ефективний інструментарій. Іншими словами, рушійною силою земельної політики в сфері забезпечення екологічної безпеки аграрного землекористування є система інструментів, методів, засобів та

заходів, спрямованих на регулювання процесу використання земель в інтересах максимального задоволення економічних потреб та збереження агроєко-систем. Отже, формування земельних відносин залежить від ідеології та політичних принципів застосування інструментів впливу суб'єктів управління в сфері земельних відносин.

Організаційно-економічний механізм формування екологобезпечного аграрного землекористування, на відміну від правового чи адміністративного має впливати на сферу економічних інтересів землевласників і землекористувачів [6; 9; 11]. Адже цей механізм сприяє підвищенню зацікавленості землевласників і землекористувачів у дотриманні екологічних норм використання земель за рахунок прояву ефектів та запобігання збитків від тих чи інших дій.

Мета статті – дослідити наукові підходи до удосконалення структури організаційно-економічного механізму формування екологобезпечного землекористування та обґрунтувати відповідний інструментарій.

Матеріали і методи дослідження.

Під час проведення дослідження удосконалення організаційно-економічного механізму формування екологобезпечного землекористування було використано такі методи як спостереження, експерименту, аналізу, синтезу, дедукції, індукції, моделювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукове обґрунтування економічних інструментів в управлінні бере початок із середини двадцятого сто-

ліття. Відповідно до поглядів одного із засновників вчення про економічні механізми, лауреата Нобелівської премії Л. Гурвіца «економічний механізм - це сукупність засобів та інструментів, які використовуються управліннями для регулювання економічного розвитку країни. Економічні інструменти є одними з основних засобів реалізації економічного механізму». [12].

Дослідження економічного механізму українськими економістами почалося у сімдесятих роках 20-го століття, тоді з'явилися такі поняття як «господарський механізм», який розглядався як сукупність складових системи господарювання на усіх рівнях управління. У подальшому, науковці почали використовувати такі терміни як «економічний механізм», «механізм управління», «еколого-економічний механізм», та найбільш поширений термін – «організаційно-економічний механізм».

Сьогодні немає єдиного підходу до визначення організаційно-економічного механізму в цілому в різних сферах діяльності, і у природоохоронній відповідно.

Зокрема, О.І. Шкуратов визначає організаційно-економічний механізм як: «сукупність процесів разом з їх організаційною структурою, конкретними формами та методами управління, правовими нормами, що в сукупності забезпечує реалізацію економічних законів у сучасних умовах господарювання» [11, с. 278].

Хлобистов Є.В. досліджував особливості впровадження та функціонування організаційно економічного механізму з огляду на правові аспекти, задоволення екологічних інтересів організації структури державного управління. Крім того, вказаний

механізм розглядається як комплекс економічних, організаційних й адміністративних заходів, що гарантують екологічну безпеку населення, збалансоване природокористування та охорону довкілля. [10]

О.С. Будзак трактує «економічний механізм землекористування, як підсистему економічної системи, структурні блоки якої економічно взаємопов'язані та регулюють відносини суб'єктів землекористування в ринкових умовах у напрямі екологобезпечного використання земель» [2].

Результати дослідження та обговорення.

Перш за все, базисом організаційно-економічного механізму формування екологобезпечного аграрного землекористування є два інструментальні блоки (економічний й організаційний), це дозволяє забезпечити виконання цільових орієнтирів, стимулювати та контролювати використання, відтворення та охорону земельних ресурсів. Відповідно кожен інструментальний блок має сукупність певних елементів організаційно-економічного механізму, що налічують інструменти, методи, важелі, технології, засоби тощо. Однак, враховуючи специфіку землекористування варто виділити на рівні з організаційним та економічним блоками, ще два інструментальні блоки, зміст яких носить міжфункціональний характер, а саме регуляторний та землевпорядний (рис. 1). Тобто деякі специфічні інструменти, що виконуються на рівні системи землеустрою чи системи регулювання земельних відносин носять як економічні так і організаційні функції. Наприклад, гармонізація інтересів суб'єктів землекористування,

землевпорядне проектування, планування раціонального використання та охорони земель тощо.

Така класифікація зумовлена тим, що її базисом є більше характер заходів (організаційно-економічних, адміністративно-організаційних, фінансових, регулюючих в залежності від масштабів дії інструментарію), ніж їх вплив відносно спектру дії зазначеного механізму. Тобто, будь-який організаційно-економічний механізм в широкому сенсі є певним набором інструментів дії та необхідних форм, методів та важелів їх функціонування, при одночасному розумінні механізму виключно, як сукупності інструментів. Реалізація розробленої організаційно-механізму формування екологобезпечного аграрного землекористування здійснюється шляхом удосконалення структурної схеми, сутність та інструментарій якої трансформується залежно від завдань та функцій основних інструментальних блоків [1; 3; 4; 7].

Організаційний блок інструментарію полягає власне в організації аграрного землекористування з урахуванням вимог екологічної безпеки з метою отримання найвищого економічного ефекту при екологобезпечному способі використання земель сільськогосподарського призначення.

Економічний блок інструментарію полягає у стимулюванні, а також підтримці землекористування, формуванні податкової політики для аграрних землеволодінь та землекористувань в екологобезпечний спосіб, забезпечення сприятливого кредитного середовища для сільськогосподарських товаровиробників, адмініструванні штрафних санкцій за нераціональне використання земельних ресурсів та екологонебезпечну діяльність.

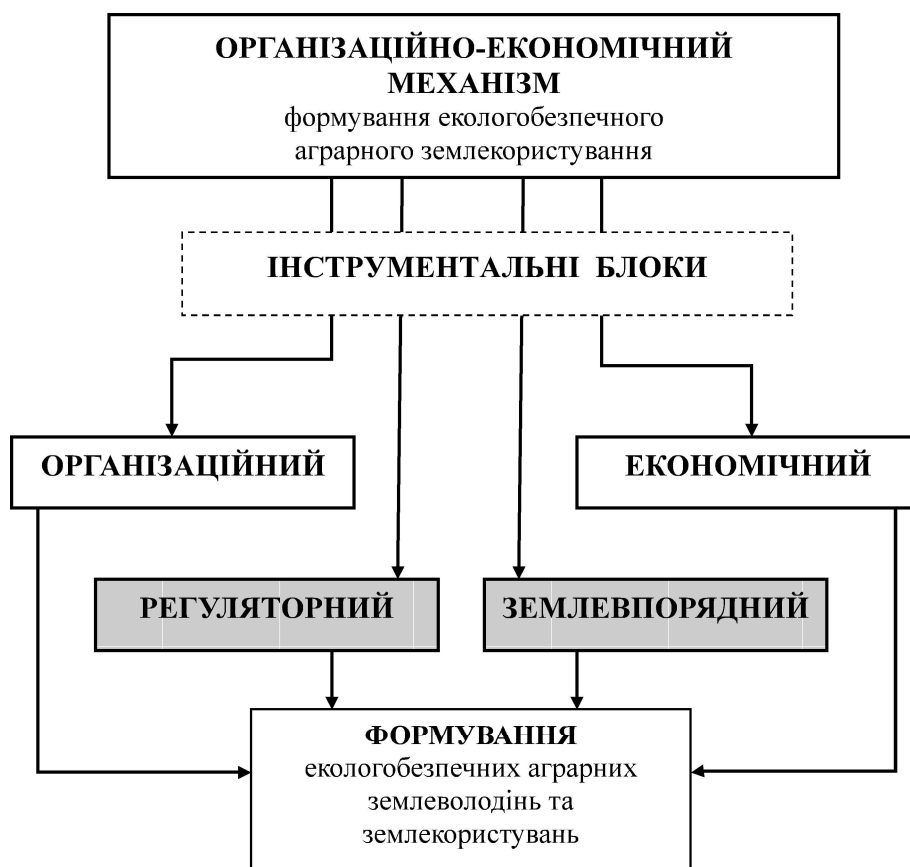

Рис. 1. Структура організаційно-економічного механізму формування екологічнобезпечного аграрного землекористування

Джерело: авторська розробка.

Регуляторний блок інструментарію полягає нормативно-правовому забезпеченні формування екологічнобезпечних аграрних землеволодінь та землекористувань з урахуванням вимог екологічної безпеки, економічного та соціального розвитку сільських територій та забезпеченні прав володіння, користування та розпорядження землями сільськогосподарського призначення в екологічнобезпечний спосіб.

Землевпорядний блок інструментарію полягає в територіально-функціональному впорядкуванні аграрних землеволодінь та землекористувань, зокрема, з урахуванням вимог екологічної безпеки, раціонального використання земель, пріоритетності

земель сільськогосподарського призначення, економічного та соціального розвитку сільських територій.

Для кожного з названих інструментальних блоків можна виділити конкретні інструменти, які дозволяють забезпечити формування екологічнобезпечних аграрних землеволодінь та землекористувань з того чи іншого боку.

Загалом організаційний інструментальний блок організаційно-економічного механізму формування екологічнобезпечного аграрного землекористування включає наступні інструменти: екологічний моніторинг та моніторинг земель; оцінка впливу на довкілля; екологічний та земельний контроль.

Економічний блок інструментарію складається з таких інструментів, як: планування та прогнозування господарської діяльності землекористувачів і сільських територій; пільгове оподаткування та умови митної політики; кредитування екологобезпечних землеволодінь і землекористувань; фінансове стимулювання, зокрема субсидування та дотування екологобезпечного виробництва; фінансові покарання за порушення екологічних вимог (штрафні санкції, податки тощо); спеціальні умови страхування; екологічний менеджмент і аудит.

До регуляторного інструментарію можна віднести наступні: нормативно-правові акти в сфері землекористування; екологічне нормування; стандартизація та сертифікація; технічне регулювання; ліцензування.

Інструментами землепорядного блоку є: планування раціонального використання та охорони земель; еколого-господарське зонування земель; встановлення режимів використання земель; встановлення обтяжень та обмежень у використанні земель; землепорядне проектування; консолідація земель; еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь.

Усі чотири інструментальні блоки повинні базуватися на врахуванні чотирьох вимірів правового, просторового, екологічного та соціального. На рис. 2 відображено розподіл інструментів кожного блоку механізму відповідно до виміру, в межах якого відповідний інструмент сприяє організації екологобезпечного сільськогосподарського виробництва.

Організаційний інструментарій формування екологобезпечних аграрних землеволодінь та землекористувань передбачає, як державне

так і внутрігосподарське управління землекористуванням з метою збереження земельно-ресурсного потенціалу аграрної сфери та забезпечення екологічної безпеки агроєкосистем. Інструменти організаційного впливу формується на основі існуючої законодавчої бази, яка забезпечує організацію екологобезпечних землеволодінь і землекористувань.

Економічні інструменти варто згрупувати в дві групи: 1) ті, що здатні заздалегідь повідомити про всі можливі ризики, та в подальшому акумулювати їх вказуючи на ймовірні наслідки; 2) компенсаційного характеру, що вказуватимуть всі наявні понесені збитки та збитки від неможливості повністю використовувати земельні угіддя на перспективу [5,8]. Через недотримання землекористувачами правил використання землі та порушення її екологічних обмежень вступає в силу економічна відповідальність. Також вона передбачена в тих випадках, коли не виконуються вимоги зі стандартизації, лімітування, нормування, моніторингу якості земель, сертифікації, правил екологічної експертизи; не проводиться контроль екологічної безпеки продукції сільського господарства та її якості; не дотримуються правил проведення національних та регіональних програм покращення родючості і охорони ґрунтів.

Інструментарій регуляторного забезпечення екологобезпечного аграрного землекористування передбачає закріплення дієвих механізмів в нормах управління земельними ресурсами на всіх рівнях (державному, регіональному, місцевому, суб'єкта господарювання). Першочерговим інструментом регулювання є ефективно діюча нормативно-правова база щодо забезпе-

		Виміри			
		Правовий	Економічний	Екологічний	Просторовий
Інструментальні блоки	Регуляторний	інституційне забезпечення; нормативно-правові акти; наукове обґрунтування		стандартизація та сертифікація; засади державної політики у сфері екологобезпечно сільського господарства	
	Економічний		умови митної політики; доступне кредитування; спеціальні умови страхування; податкова політика		
	Землепорядний	мінімізація правових ризиків шляхом формування земельних ділянок		забезпечення екологічної стійкості	консолідація земель; впорядкування угідь та організація сівозмін; встановлення обмежень та обтяжень
	Організаційний	забезпечення відповідності стандартам	технічне та технологічне забезпечення; організація виробничих процесів	відповідність принципом екологічної безпеки	формування земельного банку

Рис. 2. Функціональний розподіл інструментів формування екологобезпечних аграрних землеволодінь та землекористувань

Джерело: авторська розробка.

чення екологічної безпеки аграрного землекористування, що доповнюється галузевими законами. Такі закони покликані регулювати процеси гарантування екологічної безпеки з врахуванням секторальної специфіки аграрного сектора та землекористування.

Висновки і перспективи.

Організаційно економічний механізм екологобезпечного землекористування є дієвим інструментом. Реалізація запропонованої структури механізму дозволяє удосконалити його функціонування з метою забезпечення формування екологобезпеч-

ного землекористування залежно від завдань та функцій основних інструментальних блоків, які в свою чергу базуються на врахуванні правового, просторового, екологічного та соціального вимірів. В першу чергу такі інструменти формування екологобезпечних аграрних землеволодінь та землекористувань повинні стимулювати суб'єктів землекористування не до штучного відновлення корисних властивостей сільськогосподарських земельних угідь, а до максимального збереження здатності самовідтворюватися та підтримання самовідновлення природних властивостей ґрунтів. Якщо природне відновлення

буде панувати над штучним, то саме землекористування виявиться стійкішим. Земельні угіддя, які вже не мають здатності до самовідновлення мають усі підстави до подальшого вилучення їх із аграрного виробництва.

Список літератури

1. Будзяк О. С., Будзяк В. М. Методичні підходи до просторої організації екологобезпечного землекористування в умовах змін клімату. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 4. С. 17–24. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.17
2. Будзяк О.С. Екологобезпечне використання земель: теоретичні та практичні аспекти: монографія. К.: Аграр Медіа Груп, 2011. 326
3. Дорош Й.М., Шкуратов О.І., Тарнопольський А.В. Земельний капітал в сільському господарстві: особливості оцінки та формування // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. 2020. № 1. С. 63–76.
4. Економіка управління земельними ресурсами на основі землепорядного та кадастрового механізмів: колект. монографія / [І.В. Кошкарда та ін.; за ред. І.В. Кошкарди]; Харків. нац. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. Харків: Вид-во Іванченка І.С., 2016. 254 с.
5. Купріянич І. П. Теоретико-методологічні засади організаційно-економічного забезпечення екологобезпечного аграрного землекористування. Ефективна економіка. 2020. № 3. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8276>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.84
6. Люшин В.Г. Організаційно-економічний механізм охорони земель сільськогосподарського призначення // Землевпорядний вісник. 2015. № 5. С. 53–56.
7. Смирнова С. М., Стерлев Д. В., Ткаченко О. С. Організаційно-економічні аспекти управління землекористуванням.

Агросвіт. 2020. № 24. С. 48–55. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.48

8. Стойко Н.Є., Костишин О.О. Економічний механізм регулювання землекористування в Україні // На-ук. віс-ник НЛТУ України: зб. на-ук.-техн. праць. Львів: РВВ НЛТУ України. 2013. Вип. 23.16. С. 248-254.
9. Ступень М., Рогач С., Рій І. Механізм економічного регулювання земельних відносин // Економіст. К., 2015. № 2 (340). С. 42-43.
10. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки: монографія; ред.: С. І. Дорогунцов; НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. К.: Агентство "Чорнобильінтерінформ", 2004. 334 с.
11. Шкуратов О.І. Організаційно-економічні основи екологічної безпеки в аграрному секторі України: теорія, методологія, практика: [монографія]. К.: ДКС Центр, 2016. 356 с.
12. Hurwicz, Leonid. The design of mechanisms for resource allocation. The American Economic Review, special issue: papers and proceedings of the eighty-fifth annual meeting of the American Economic Association, (Richard T. Ely Lecture). 1973. American Economic Association via JSTOR. 63 (2): 1–30.

References

1. Budzyak, O. and Budzyak, V. (2019), *Metodychni pidkhody do prostoroї orhanizatsiyi ekolohobezpechnoho zemlekorystuvannya v umovakh zmin klimatu*. [Methodological approaches to the spatial organization of ecological safe use in the conditions of climate change], *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 17–24. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.4.17
2. Budzyak O.S. (2011), *Ekolohobezpechne vykorystannya zemel': teoretychni ta praktychni aspekty: monohrafiya*. [Environ-

- mentally safe land use: theoretical and practical aspects: monograph.] Media Hrup . 326
3. Dorosh Y.M., Shkuratov O.I., Tarnopol's'kyy A.V. (2020) Zemel'nyy kapital v sil's'komu hospodarstvi: osoblyvosti otsinky ta formuvannya [Land capital in agriculture: features of assessment and formation] Zemleustriy, kadastr i monitorynh zemel'. vol. 1. p. 63–76.
 4. Koshkalda I.V. (2016) Ekonomika upravlinnya zemel'nymy resursamy na osnovi zemlevporyadnoho ta kadaastrovoho mekhanizmi: kolekt. monohrafiya [Economics of land management based on land management and cadastral mechanisms: collection. monograph] Kharkiv. 254 p.
 5. Kupriyanchyk I. P. (2020) Teoretyko-metodolohichni zasady orhanizatsiyno-ekonomichnoho zabezpechennya ekolohobezpechnoho aharnoho zemlekorystuvannya. [Theoretical and methodological principles of organizational and economic support of ecologically safe agrarian land use] Efektyvna ekonomika vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8276>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.3.84
 6. Lyushyn V.H. (2015) Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm okhorony zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya [Organizational and economic mechanism of agricultural land protection] Zemlevporyadnyy visnyk. vol. 5. p. 53–56.
 7. Smyrnova, S., Sterlev, D. and Tkachenko, O. (2020), Orhanizatsiyno-ekonomichni aspekty upravlinnya zemlekorystuvanniam [Organizational and economic aspects land use management], Agrosvit, vol. 24, pp. 48–55. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.48
 8. Stoyko N.YE., Kostyshyn O.O.(2013) Ekonomichnyy mekhanizm rehulyuvannya zemlekorystuvannya v Ukraini [The economic mechanism of land use regulation in Ukraine]. L'viv: vol. 23.16. p. 248-254.
 9. Stupen' M., Rohach S., Riy I. (2015) Mekhanizm ekonomichnoho rehulyuvannya zemel'nykh vidnosyn [Mechanism of economic regulation of land relations] Ekonomist. vol. 2 (340). p. 42-43.
 10. Khlobystov YE.V.(2004) Ekolohichna bezpeka transformatsiynoyi ekonomiky: monohrafiya. [Environmental safety of the transformational economy: monograph]. Rada po vyvch. produkt. syl Ukrainy. 334 p.
 11. Shkuratov, O.I. (2016), Orhanizatsiyno-ekonomichni osnovy ekolohichnoi bezpeky v aharnomu sektori Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Organizational and economic foundations of environmental safety in the agricultural sector of Ukraine: theory, methodology, practice], DKS Tsen-tr, Kyiv, Ukraine.
 12. Hurwicz, Leonid. (1973) The design of mechanisms for resource allocation. American Economic Association via JSTOR. 63 (2): 1–30.

Kupriyanchyk I.

IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM FOR THE FORMATION OF ENVIRONMENTALLY SAFE LAND USE

LAND MANAGEMENT, CADASTRE AND LAND MONITORING 1'23: 86-94.

<http://dx.doi.org/10.31548/zemleustriy2023.01.08>

Abstract. *The organizational and economic mechanism of ecologically safe land use is an effective tool for the interest of landowners and land users in compliance with the requirements of environmental standards. The use of such a mechanism contributes to the effective management of land resources at various levels.*

The article proposes an improved structure of the organizational and economic mechanism for the formation of ecologically safe agrarian land use. Given the specifics of land use, two more instrumental blocks of a cross-functional nature, namely: regulatory and land management, are allocated at the same level as the organizational and economic blocks.

For each of the named instrumental blocks, specific tools are defined that allow to ensure the formation of ecologically safe land use.

It has been established that any organizational and economic mechanism, in a broad sense, is a certain set of action tools and the necessary forms, methods and levers of their functioning, while simultaneously understanding the mechanism exclusively as a set of tools. Implementation of the developed organizational mechanism for the formation of ecologically safe agrarian land use is carried out by improving the structural scheme, the essence and toolkit of which is transformed depending on the tasks and functions of the main instrumental blocks.

It is justified that all four instrumental blocks should be based on consideration of four dimensions: legal, spatial, ecological and social.

Keywords. *Ecologically safe land use, organizational and economic mechanism, ecological safety, agricultural lands.*
